

մը կը նշմարենք, մենամարտ մը բանասպաւ-
տութեան և քանին մէջ, ազատամտութեան
և ազատութեան, հաւատոյ և անաստու-
ծութեան, յուսահատութեան և յուսոյ մէջ:

Ալֆանի

57. — Բացասութեան ոգին տիրած է
դարուս. նորա սպառնացած ամենէն մեծ
վտանգն է բաժնել ինչ որ Աստուած միա-
ցուցեր է. և այն գաղափարներն որ պար-
տին կատարելագործուիլ և լուսաւորուիլ
մին միւսով, կը համարի իբր անհաշտ թըշ-
նամի իրարու: Այսպէս, գիտութիւնը հա-
ւատոյ դէմ կը հանէ, յառաջագիմութիւնը
աւանդութեան, բնութիւնը՝ շնորհաց, ազա-
տութիւնը իշխանութեան, հայրենիքը՝ Եկե-
ղեցոյ: Ուսկից կը ծագին այն մեծամեծ չա-
րիքները՝ զոր կը կրենք ամենքնիս ալ. մեր
երիտասարդներն արդեօք մեզմէ աւելի եր-
ջանիկ պիտի ըլլան:

Գարրիէ.

58. — Աստուած իւր ողորմած արդարու-
թեամբ, այնքան անժառանգ չի ձգեր հոգի
մը առաքինութենէ, որ բոլորովին անընդու-
նակ ըլլայ բարոյ: Նա ամէն մարդու սրտին

մէջ դրաւ առաքինութեան և կենաց բարի
բողոքներ, բեղնաւորիչ հիւթեր, թէպէտ
զանտղան աստիճանաւ. սակայն շատ անգամ
դաստիարակը կը թողու որ բարի սերմը փու-
շերէն խեղդուի կամ ցրուի և երկնից թռչու-
ներն ուտեն:

Գարրիէ

59. Ներկայիս մեր վրայ եկած փոթորի-
կը չի կրնար միշտ տեսլ. երբ ամենայն ինչ
թաւալի, հարկաւոր պիտի ըլլայ անշուշտ
բան մը հաստատել: Կամ աշխարհս պիտի
կործանի, կամ նոր հիմանց վրայ պիտի կան-
գաղի. և որոնք պիտի ըլլան այս հիմերն,
եթէ ոչ մանկութեան լաւագոյն դաստիա-
րակութիւնը, փոխանակ նոր մեթոտներով
խանգարելոյն: Արդի սերունդները յեղաշըր-
ջելն գրեթէ անկարելի է. զանոնք ընկճող
շարիքն ամեն աշքեր չի պիտի բանան. բայց
ապագայ սերունդները կրնան վերանորոգուիլ.
և ահա այս կողմն պէտք է դառնան ամէն
աշքեր և ամեն յոյս: Ալ, այսքան տխուր
ներկայիս մէջ միայն ապագային յոյսն է որ
կը մնայ մեզ:

Թիմոն-Դաւիթ.

Շարայարեի

ՄԵՌԱՆԵԼՈՅՔՍ ՈՂՋՈՅՆ ՏԱՄՔ

ԱՆԴԱԴԱՐ պատերազմներով՝ ազգաց
արիւն թափող անգութ Հռովմայեցիք, իրենց
մեծ զուարճութեան տեսարան ընարած էին՝
ամփիթէատրոնից մէջ սուսերամարտներ կըռ-
ւեցընելով, կամ գազանաց հետ կռուել տա-
լով, անոնց չարատանը սպանուիլը դիտել. և
աւելի անգութ ոգով՝ տեսարանը բացուած
ատեն, կը ստիպէին կռուողները՝ որ իրենց
կենաց վերջի բարեւը տան՝ տեսնողաց գա-
հազարն կայսեր, ըսելով՝ Morituri salu-
tarnus. զոր ըստ երկու բառիցն թարգմա-
նած եմք ի վերնագրիս. բայց լաւ եւս էր
պարզելով ըսել մեզ, Որք հանդերձեալս եմք
մեռանել՝ ողջոյն տամք կայսերդ: Ամենա-
տխուր մնաս բարով: «Մերիկացոց վերջին
մեծ բանաստեղծն, կամ մէկն ի մեծաց,
Լոնկֆելլու (ծն. ի 1807+1881), իրենց
յամի 1825 նոր բացուած Bowdoin վար-

ժարանի վարպետաց մէկն եղած էր, շատ
նշանաւոր ընկերներով. որոց մեծ մասն ի-
րենց կենաց շրջանը կատարեր էին, երբ յի-
սուն տարի վերջ, յամի 1875, այդ վար-
ժարանին տեսուչ ուղեցին անոր տեւողու-
թեան յորեւեանը հանդիսապէս կատարել.
և ուրիշներէն զատ և անոնցմէ վեր՝ հրա-
ւիրեցին իրենց ծիրունի և հուպակաւոր հիմ-
նադրաց մէկը, զԼոնկֆելլու, հանդէսը պայ-
ծառացընելու: Ոչ այնքան ըստ յոժարու-
թեան՝ որքան ըստ պապանի յանձն առ-
նուլը՝ կը յայտնէ քերդողն այս տաղաշափեալ
խօսից մէջ, զոր մեզ արձակ թարգմանեմք յա-
խարհիկ լեզու մեր: Իր հին ընկերաց շա-
տին մահուամբ աներեւութանալն, և իրենն
այլ ոչ հեռի նկատելն, թերեւս և անցուցած
կենաց հանդիպած տեղումիւնք՝ տխուր ե-
ղանակ մի առած են այս իր վերջին երգոց

մէկին, զոր՝ զժբաղդաբար չի քաղցրացընճր հանդերձեալ լաւագոյն կենաց լուսով և յուսով, այլ չորկեկ ճգամբ՝ կենաց վերջի տարիներէն ալ քան մի քաղցելու։ Որպէս և է, ի ժամանակին, այսինքն ասիւք քսան տարի տառ՝ մեծ համբաւ կամ շուկ մի հանց այս գրուածս. որուն՝ իր զգացմանց յարմար գտաւ այդ մահողոյն վերնագիրը։ Իրեն՝ յիշած քանի մի պատմական և աւանդական անուններն շատ կարեւոր չ'ամբարելով, թարգմանիչն չէ աշխատած ծանօթանալ և ծանօթացընել։

« Ո՛վ էպոսը, մենք որ մեռնելու վրայ եմք՝ կ'ողջունեմք զքեզ ։ »

Այսպէս կ'աղաղակէր Ստեբրամարտն՝ առ պարիզին մէջ, կենալով դէմ առ դէմ մահուան և հոռովական ժողովրդեան։

Ո՛վ ընտանեկան տեսարանք, ո՛վ պուրակը շոճեաց, որը երբեմն իմս էիք, և այսուհետեւ ոչ եւս էք իմ։ Դու գետակ, որ կանաչ մարգագ միջէն անցնելով՝ կ'երթաս ի ծովն ընդարձակ, այնքան մօտ և սակայն դեռ անտեսանելի. — դուք դահիճք, որոց առանձնութեան և հանգըտտեան մէջ՝ ցնորը համարւոյ՝ իբրեւ գոլշիճ՝ ելան և ցնդեցան. — Մենք որ մեռանելոցն եմք, կ'ողջունեմք զձեզ, երկիր և օդք և ծով և երկինք, և զարեգակն կայսերակերպ, որ իր արքունական ճառագայթները սփռէ անտառաց և քաղաքաց վրայ։ Դուք չէք պատասխաներ մեզի, դուք չէք լսեր։ Մենք մոռցուցանք. դուք ձեր անաչառ և անլրդով անտարբերութեամբ շատ փոյթ չունիք մեր գալուն կամ երթալուն, և թէ ուստի՝ կամ ո՛ր։ Ո՛րքան անցաւոր ազգազարմբ կու լիցընեն այս դահլիճներս. ճրքան անցաւոր ձայնք հնչեն այս պատերէս. դուք մոռագութեան արժանի չէք համարեր. և մենք նմանիք հովու շունման, որ վայրկեան մի լսուի և կ'անցնի իսպառ։

Ոչ այսպէս ուսուցիչքն որ առաջին օրերուն՝ մեր թափառիկ ասից առաջնորդեցին ի բախիդս ուսման, անոնք պատասխանեն մեզ... Ափսոս. ինչ ըսի. — ինչ ողջոյններ, բարի եկարներ կամ բարի տեսանքներ. ինչ բարեւներ կու գան անձայն մեռածներէն. ինչ

չփունք ձեռաց՝ որ անկենդան ընկած են։ Ոչ եւս են անոնք. ամենքն այլ զնացեր են յերկիրն ստուերաց. ամենքն այլ, բաց ի մէկէ։ Պատին և յարդութիւն, և բարի համբաւ՝ որ իբրեւ պառզ կը հետեւի հաւատարիմ ժառանգութեան, անոր ըլլայ՝ զոր ողջութեան աստեն կ'ողջունեմք։

Իսաւայցի մեծ բանաստեղծն (Դանտէ) երբ իր ահագին ճամբորդութիւնն ըրաւ ստուերաց թագաւորութեան մէջ, իր մանկութեան վարժապետին հանդիպելով՝ խեղճ առ ողբաւ գին ձայնով կանչեց. Ո՛հ, ոչ երբեք իմ սրտիս յիշատակէն պիտի ջնջուի քու քաղցր և հայրական գէմքդ, որ քանի որ երկրիս վրայ էիր՝ և դեռ մահն վրաց չհասած, ասլրեցուցիր ինձ՝ թէ ինչպէս մահականացուք կ'անմահանան։

Այսօր քերդդին խօսքն՝ մերին կ'ընեմք, և կրկնեմք զայն ողբագին նուագաձայնութեամբ։ Ոչ ազնուա միայն պիտի լսուին առ նոնք, այլ և ուրիշ ողջոյ՝ որ մեռեալ կու չուին. որոց սիրելի և հայրական կերպուրանքն կ'երեւին ոչ միութեամբ պատեալ, այլ արեգակափայլ հանդերձեալ. որոց պարզ կեանքն կատարեալ առանց յանցանաց՝ մասն և բաժին էին օրինաց մեծ բնութեան. որը ոչ իբրեւ վախճալով կ'ըսէին իրենց տիրոջ, Ահաւասիկ քանքար քո ծրարեալ ի վարչամակի. այլ աշխատած իրենց շրջանին մէջ. նման անոնց՝ որը կ'ապրին այնպիսի հաճութեամբ՝ զոր միայն աշխատանքն կրնայ սուշ։ Խաղաղութիւն անոնց. խաղաղութիւն և հանգիստ. և կատարումն մեծ հրամանին, և Դուք որ հաւատարիմ եղաք ի սակաւին, առանձնաբար զոյոյ տիրեցէք թագաւորապէս ։

Եւ դուք որ հիմայ մեր բռնած տեղը կու բռնէք, և մեր կոխած հետոց կու հետեւիք, ո՛վ պատանիք, որոց ազնիւ սրտերն օտգին բարախեն, զուք որ ծերացեալ էք և մօտ ի մահ, ողջոյն ձեզ, բարեւ ձեզ. սուէք ձեռուրիդ ի մեր ձեռք, և մեր բարեւ եկայցներով պսակեցէք զձեզ՝ իբրեւ ծաղիկք։

Ինչ զեղեցիկ է մանկութիւն. ինչ պայտժառ կու փայլէ իր պատրանք, և երազներով։ Գիբք Սկզբնաստութեանց, Պատմութիւն անլերջ. ամէն օրիորդ՝ դիցապունհի

(կ' երեւի), ամէն մարդ՝ բարեկամ։ Այսպէս տինի կանթեղն և Բաղդադորի (Ֆորաուսա, տասի) քսակն, որ բոլոր աշխարհիս զանձով լցուած է։ Ամենայն կարելի բան անոր ձեռքումն է. ոչ մի վտանգ կը վախցընէ, ոչ մի թշնամի կը հակառակի. իր հաւատոց գերազայն յանդգնութեամբ, « շարժէ, ելի՛ր տեղէ » , կ'ըսէ, լեռանս և հպարտ սուրբերով վստահ ու գոռոզ՝ կ'ելնէ յամպերն ի վեր հանող սանդղաց վրայ։

Ինչպէս ծերունին Պրիամ Սկէյեան դրանքով՝ Տրոյիոյ պարսպաց վրայ կու նստէր՝ Թալաուրական շրջով, ծերբութեամբ, պատերազմելու համար շատ ծեր և սկաւր ըլլալով, խայտաոց մարտիներու պէս կու գուարճաւոր՝ նիզակով՝ ու վահանով կուռող թշնամիները զիտած աստի՛ն, ի դաշտի պատերազմին Տրոյացոց և Աքայացոց. այսպէս մեր տարիներու ձիւնապատ գագաթին՝ կու դիտեմք զձեզ ի դաշտին, երբ մէկիկ մէկիկ կ'երեւիք։ Ուզելով ճանչնալ զձեզ, կու հարցընեն։ Ո՞վ է նա՞ որ միւսներու մէջ ամենէն բարձր կ'երեւի։ Սիթէ՛ Ասորիդէս, Մենէլայոս, Ուրիսեւս, մեծն Էւս, թէ խելգահն իրոմենեւս։ Բոլոր չի պարծի գէնքերը վրան առնողն քան զայն՝ որ կուռն վերջը գէնքերը կու թողու։ Ինքզինքնիք քննեցէք. և ամենէն աւելի ուշ գրէք, թէ բարեւեր բնութիւնն ինչ բանի մէջ կը թելադրէ ձեզ գերազանց բլլալ։ Գրեցէք ձեր դրանց վրայ այն հին խելացի բռնածը. « Խիղախ (կամ յանդուգն) եղիք, խիղախ եղիք, և ամեն տեղ խիղախ եղիք, բայց ոչ շատ խիղախ »։ Սակայն լաւագոյն է չափէ աւելին՝ քան պակասն։ Լաւագոյն է շատն քան քիչն։ Լաւագոյն է Եկտորի հետ պատերազմի գաշտին վրայ մեռնիլ, քան անուշահոտած Պարիսի նման թողուլ ու փախիլ։

Իսկ հիմայ, գաղտնիքը իմ, որը մեր ճանչցած թուոյ կիսէն աւելի պակաս մնացեր էք. դուք, որոց ընտանեկան անուանց զիմաց՝ զեռմահազուշակ աստեղանիւն զրուած չէ, կ'ողջունեմ զձեզ։ Ժամանակի ժամացոյցն ասոք զանգակի հնչմամբ կը զարնէ կէս դար, և անգամ մ'այլ զմեզ մէկ տեղ հասցէ, ի-

բարու հանդիպելու ուրախութիւնն ոչ անխառն ի տրոմութենէ։

Ո՞ր էն միւս ընկերք. — Խաւարի խոր քարայրերէն պատասխանեն ձայնք. « Անոնք քնանան »։ Ես անուն չեմ տար, ինքնաբերաբար կու զգամ որ իւրաքանչիւր ծանօթ գերեզմանի մի վրայ ծունկ կը գնէ, և արձանագրութեանց վրայէն վայրենի բոյսերն և քոսերը կու փրցընէ. վստահ գի ամեն սիրտ լաւ կու ճանչնայ իր կորուստը։ Եւ առանձնից քրուոյան գերեզմանաբարերն որ ճերմակ փայլալիւն համաաւարած գիշերուան դալկահար մշուշով. ամենուն վրայ անխտիր արեւմտեան հաւասարաբար կը սփռէ իր ոսկեզոյն շուշանները՝ վարդերու հետ խառնած։ Մենք աւսին մէկուն վրայ գլուխեամբ մի կը մսածեմք, և գերեզմանոցէն դուրս կ'ելնեմք, աւոր չոր ու դալար խոտերուն հետ, այդպիսի տեսարաններով, ուր յաճախէին մեր սուրբերն, երբ մանուկ էինք, և կեանքն զեռ դալար և անոյշ էր։

Ինչ կրնամ ըսել ձեզ. Բնչ լաւագոյն բան ըսել՝ քան զլուսթիւն։ Երբ կու տեսնեմ այս երեսաց բազմութիւնն որ դեպ իմ երեսու կը գտնան, զուարթ և բարեկամաբար, թէպէտ և ինչ անձանութ, տեսապատկերն կերպարանափոխ կ'երեւի։ Նոյն է, բայց ինչ համար նոյն չէ։ Այնպիսի շատ յիշատակներ կը ժողովին մոտաց իրայ, այնքան շատ օգիւց կան ծառոտ դաշտին վրայ, որ փափագիմ խոյս առլ անշուշտ քայլերով, ինչպէս այն տունէ ուր մեռեալ մի գտուի։

Չեմ կրնար առաջ երթալ. կանգ կ'առնում. կը աւրտնամ. սուրբութեամբ գոռաբաւ կը թափառին դրանքով. ինչպէս մէկն որ երագի մէջ կը ջանայ խօսիլ ու չի կրնար, այսպէս այլ եւ զիս կարծեմ։

Ընդունայն է երազն. ընդունայն հեղգ վախերն. ընդունայն յիսուն տարիներու ծաւալեալ մտայն. ինչ որ այլ ժամանակն կամ տեղին բերելու բլլայ, չեմ ուզեր օտարական մի բլլալ այս տեսարանիս մէջ. հօս՝ ամեն տարակոյս ամեն տարատմութիւն կը վերջանայ։ Ողջ կեցիք, ընկերք իմ, ուսումնասիրեք, դասընկերք, բարեկամք։

Եղիւն ինչ. յիսուն վերջին անցեալ տա-

րիններն՝ կ'երեւին ինձ յիսուն մեծ հատորք գրոց՝ ժամանակէն կազմուած, դրած, շարուած, այն մեծ ընդօրինակողէն, իր դարակաց վրայ, որոց մէջ գրուած են մեր պատմութիւնքն և Ռուսիսի ողբերգութիւնք. որպիսի կատակերգութիւնք են. ինչ խնտումբ, ինչ ցաւք, ինչ զմայլմունք, ինչ խաբամունք. ինչպիսի ժամանակագրութիւնք յաղթութեան և յաղթուելու և Ռ'բքան յիշատակք թաղծութեանց, տարակուսանաց և վախերու և Ռ'բքան էլք աղտոտած միտած մեր արտօնքներով և Ռուսիսի օիլուն տեղանկարք (գրոց) լուսանցից վրայ փայլին. ինչ անուշիկ հրեշտակային դէմքեր. ինչ աստուածային և սուրբ պատկերք օիրոյ և հաւատարմութեան, ոչ տարիներէ մթնցած, ոչ խոնաւութեամբ կամ փօշիով մղտած և Ռ'բքան կը յանդրգնի բանալ և հետագոտել այս հատորները, որք գոցուած և փակուած են մինչև իսպառ և Ոչ են իմն և Պատկառանք քայլելով կ'անցնիմ. և կու լսեմ ձայն մի որ կանչէ. « Աւաղ, աւաղ. ինչ որ գրուած է՝ պիտի մնայ. ոչ պիտի չնլուի, ոչ նորէն գրուի. միայն չգրուածն դեռ կու մնայ քեզ. զգոյշ կեցիք, և աղէկ քննէ ինչպիսի պիտի ըլլայ այն ։

Բայց, դուք կը հարցունէք, թէ ինչո՞ւ այս խօսքերս կ'ըսուին ժերաքեալ մարդկան, կամ անոնց՝ որ երթալով կը ծերանան. միթէ շատ ուշ չէ՞ ։ Ո՛հ, չկայ շատ ուշ բան մի, քանի որ յոգնած սիրտն բաբախելէն դեռ զաղրած չէ. կատարմն ութնունամեայ սկսաւ յունարէն սօլիլի. Սոփոկլ ցրեց իր մեծ Եպիկոսն, և Սիմոնիդէս տաղաչափութեան վարձքն առաւ յաղթելով իրեն հետ մրցողաց, երբ երկուքն այլ ութնուն տարին անցուցեր էին. Թէոփրաստ իննսնամեայ էր՝ երբ սկսաւ գրել զՆկարագիր բարոց մարդկան. Չօսըր, (քերպողաշայր Անգղիացոց՝ ի Վուտսօք, սոխակաց հետ վաթսնամեայ գրեց կանտերբերեան զրոյցքը. Գեօթէ ի Վայմար՝ վերջին աշխատութեամբ լրացուց փաստը, մինչ ութնուն տարին անցուցեր էր ։ Ասոնք յիրուի բացա-

ռութիւնք են. բայց կու ցուցնեն՝ թէ մեր մանկութեան (gulf stream) շերմ ծովայոր. ձանքն ինչուան ուր կըրնայ. հոսիլ մեր կենաց հիւսիսաբեւեռ սահմանաց մէջ, ուր կեանքն իսկ հազիւ կըրնայ դիմանալ ։

Ինչպէս ժանրաչափն նախագուշակէ զմեր րիկս՝ մինչ երկինք դեռ պայծառ են, եղանակն տաք, այսպէս երբեմն այլ ի մեզ, երբ ծերութիւն մօտենայ՝ մթնոլորտի ճնշումը կ'իմացընէ. յառաջ քան զմեր զգալը՝ դիւրաւարժ սնդիկն՝ օգոց առածից տանկուղեւրէն վար կ'իջնէ. պայծառ արիւնն (1) երակաց և նեարդից մէջ՝ իր բարձր աստիճաններէն վար կ'իջնի յաղեղն ։ Ինչ այլ որ ըսէ բանաստեղծ, ճարտօտան կամ իմաստուն մի, ծեր հասակն՝ ծեր հասակ է. փլոյղ և ոչ տոնդ լուսինն է. երեկոյեան մշուշն է, ոչ միջօրեայ փայլումն. ոչ գօրութիւն, այլ ակարութիւն. ոչ փափագ, այլ անոր պանդաղիլն. ոչ կրակի ազդու տաքութիւն, այլոզ լափող սաւորըն, այլ մոխրոյ և մարած ածխէնք, յորում մենք դեռ քանի մի վառ կայծեր կու նշմարենք, բաւական ի տաքցընել բայց ոչ յ'այրել ։

Ուրեմն ինչ. պէտք է յուշարար նստինք և գիշերն եկաւ, ցորեկն անցաւ, ըսենք և դաւ լիցի. գիշերն դեռ եկած չէ. դեռ բարբոս վին աշխատութենէ զրկուած չենք՝ այն նուազեալ լուսով. դեռ կու մնայ մեզ ընելու բան մի կամ յանդրգնելու. նաեւ հնազոյն ծառն կըրնայ պտուղ մի բերել. ոչ էպոնեան Եղիպտո կամ յունական տաղ մի, կամ պատմութեան Պանդրիտաց՝ որք առաւօտ մի Տաբորդի (Tabord) պանդոկին դռնէն դուրս կ'եջնեն ի ճամբայ. բայց ուրիշ բան մի կըրնանք սկսիլ. վասն զի ոչ պակաս քան զմանկութիւնն իսկ՝ տարիքն այլ յարմար է՝ թէ և տարբեր կերպով, և ինչպէս երբ երեկոյեան վերջալոյսն կու նուաղի, երկինք կը լեցուին աստղերով՝ որ ցորեկ տեսն չէին երեւնար ։

1. The telltale blood, Թերիս սպլ ինչ Կանակէ :